

In Gods hand

Desmond Tutu

uitgeverij

Tweede druk, februari 2016

© 2016 Uitgeverij Kok
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.kok.nl

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *In God's Hands* bij Bloomsbury Publishing, Londen.

© 2014 Desmond Tutu

Vertaling: Linda Jansen (www.creativitekst.nl)

Omslagontwerp: Garage BNO

Opmaak binnenwerk: Stampwerk, Nijkerk

ISBN: 978 90 435 2584 8

ISBN e-book: 978 90 435 2585 5

NUR: 707

Tenzij anders vermeld, zijn de aanhalingen uit de Bijbel overgenomen uit de Nederlandse Bijbel Vertaling (NBV), uitgegeven door het Nederlands Bijbelgenootschap, Haarlem.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No portion of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means – electronic, mechanical, photocopy, recording or any other – except for brief quotations in printed reviews, without the prior written permission of the publisher.

HOOFDSTUK 1

De Bijbel is slecht nieuws voor onderdrukkers

Ik wil van wal steken met een oud verhaal dat jullie waarschijnlijk wel kennen. Soms wordt het aangehaald door zwarten in hun beschouwingen over de benarde situatie waarin ze als slachtoffers van onrecht en racisme verkeerden.

‘Lang geleden, toen er voor het eerst zendelingen naar Afrika kwamen, hadden wij het land en hadden zij de Bijbel. Ze zeiden: “Laten we bidden.” Gehoorzaam deden wij onze ogen dicht en aan het eind zeiden zij: “Amen.” Toen we onze ogen opendeden – wel verdraaid! – hadden de blanken het land en wij hadden de Bijbel.’

Dit is niet eerlijk ten opzichte van de zendelingen. Misschien hebben ze soms de weg bereid voor de kolonisatiedrift van hun landgenoten, maar ik wil de meeste van deze westerse missionarissen vooral veel lof toezwaaien. De meeste zwarten in onze gemeenschap danken hun opleiding aan deze niet te stuiten Europeanen, die uitstekende onderwijsinstellingen als Lovedale, Healdtown en de universiteit van Fort Hare hebben opgericht. Behalve inwoners van Zuid-Afrika zijn hier ook burgers uit andere landen van het Afrikaanse continent opgeleid. Voor hen was dit een unieke kans om te studeren aan een van de weinige universiteiten waar

zwarten werden toegelaten. Nelson Mandela heeft vrijwel zijn volledige opleiding aan een van genoemde instituten genoten.

Zonder de medische centra en ziekenhuizen die de zendingen hadden gebouwd, zouden velen van mijn arme en ongeletterde landgenoten zijn bezweken aan de ziekten die veelvuldig de kop opstaken in hun huizen. Een dergelijke houding zou een kwalijke zaak zijn jegens een aantal van de meest toegewijde en onzelfzuchtige mensen die op deze aardbodem hebben rondgelopen.

Is de razernij die dit verhaal oproept gerechtvaardigd? Is die gerechtvaardigd indien het, zoals het verhaal suggereert, een slechte ruil was geweest: het verlies van je land en alles wat daarbij hoort, en de Bijbel daarvoor in de plaats? Was de razernij gerechtvaardigd geweest als de zendelingen de lichtgelovige zwarten een smerige poets hadden gebakken? Met de grootste nadruk en stelligheid beweert ik van niet. Wij zwarten hadden geen slechte ruil gedaan. De zendingen gaven de zwarten iets wat haaks op onrecht en onderdrukking stond.

Voor ik zal aantonen hoe wars de Bijbel is van onrecht en onderdrukking, wil ik graag een uitstapje maken. Dat uitstapje onderstreept het wonderlijke van de bijbelse uitspraken over ons mensen nog eens extra. Net als de Hebreëen hadden ook de andere volkeren hun eigen mythes en vertellingen uit de periode van hun ontstaansgeschiedenis.

Een van de bekendere is de Babylonische scheppingsmythe *Enuma Elish*, waarin de stormgod Mardoek, na de goddelijke draak Tiamat te hebben verslagen, opperheerser wordt.

Het bijbelverslag onderscheidt zich op twee punten van dat van andere volken, bijvoorbeeld de Babyloniërs. In het Babylonische epos wordt de mens deels geschapen uit het in stukken gescheurde karkas van Tiamat, de verslagen godin van de chaos. Daar heeft de mens in zijn wezen dus al een component van het kwaad meegekregen. Nog veelzeggender is dat de mens wordt geschapen om het zware werk te doen, zodat de goden zelf de handen vrij hebben om plezier te maken. Het is dus geen wonder dat deze menselijke wezens zich slecht gaan gedragen. Door dat ingeschapen zondige element waren ze in zekere zin zo geprogrammeerd dat ze wel het verkeerde pad op moesten gaan.

De bijbelse weergave is majestueus in haar schoonheid. God is één; hoewel zijn naam in de Hebreeuwse geschriften – *Elohim* – een meervoudsvorm is, is de God van de Bijbel transcendent één. Er wordt niet gevochten tussen verschillende goden. Er vindt geen strijd plaats waaruit de schepping voortkomt. Nee; God – de God van de Bijbel – hoeft maar te spreken en op zijn scheppingsbevel komt alles op ordelijke wijze tot bestaan. Het gebruik van de meervoudsvorm was misschien de manier om te proclameren dat alle goddelijke macht bij deze ene God ligt, terwijl daar in religies zoals die van de Babyloniërs vele goden bij kwamen kijken. God hoeft maar te zeggen: ‘Er zij...’ en het is er.

Cruciaal is dat alles wat tot stand komt zijn eigen rangorde heeft: de hemelen, de scheiding van de wateren als basis voor de rest van Gods schepping, enzovoort. De hemellichamen, de zon, de maan en de sterren zijn er niet om te aanbidden of ons angst in te boezemen omdat ze een kwade invloed op het lot van de mens zouden uitoefenen. Zelfs vandaag de dag spreken we nog van ons ‘goede gesternte’, en talloze kranten en magazines bevatten horoscopen en rubrieken die ons vertellen wat de sterren allemaal voorzeggen. Het is verbijsterend hoeveel mensen nog steeds geloven dat deze hemellichamen een positieve dan wel negatieve invloed op ons leven kunnen hebben. In het bijbelse relaas worden ze op hun (juiste) plek gezet. Het zijn geen goden. Ze zijn er om de mensheid te dienen. Om licht te geven, dag of nacht.

Het scheppingsbevel is werkelijk oppermachtig. God hoeft maar te spreken en alles komt op ordelijke wijze tot stand. En Hij bekrachtigt iedere scheppingsdaad met zijn zegel van goedkeuring: ‘En zie, het was goed.’ Deze woorden zijn zo overbekend dat hun cruciale importantie niet meer tot ons doordringt. In de oudheid hebben velen geprobeerd de oorsprong van het goede of het kwade te ontdekken. Daar zijn wij ook nu nog mee bezig. In sommige sagen wordt een afdoend antwoord gevonden, namelijk dat alle materie kwaad was en al het spirituele goed; zowel in zichzelf als uit zichzelf. Deze dualistische visie wordt op de eerste bladzijde van ons Judees-christelijke boek onderuitgehaald. Want in dat geval hadden we onze fysieke lichamen als slecht moe-

ten veroordelen. Sommige mensen deden dat inderdaad. Ze lieten zich ofwel volledig gaan, of ze ontkenen hun fysieke realiteit door strenge vastengewoonten en dergelijke.

Als deze visie de overhand had gekregen zou alle grond onder de menswording zijn weggeslagen. Het is namelijk onmogelijk dat God – die uitsluitend Heilige Geest is – zou overgaan tot een intieme samensmelting met ons fysieke zelf. Dat is namelijk wat volgens ons christelijk geloof gebeurde toen de Zoon van God, de tweede persoon van de Drie-eenheid, een menselijke gedaante aannam en dat niet alleen uiterlijk. Hij nam ook onze aardse natuur aan en legde die niet af toen Hij opstond uit de dood en naar de hemel ging, waar Hij al zijn leden aan de Vader presenteerde. Dat zijn degenen die door de doop onverbreekelijk met Hem zijn verbonden als de leden van zijn lichaam.

Wat in het eerste scheppingsverhaal in de Bijbel wordt meegedeeld heeft dus cruciale relevantie voor ons christelijk geloof en onze houding ten opzichte van Gods fysieke schepping. Na elke scheppingsdaad die op last van een goddelijk bevel tot stand komt, spreekt God de Schepper zijn goddelijke goedkeuring uit: ‘Het was goed.’ En alles geschiedt op een ordelijke wijze.

Op de zesde dag gaat het opeens ingrijpend anders. Tot en met de vijfde dag van de schepping luidde de goddelijke formule: ‘Er moet ... komen’ en het was er. Dan volgde het

zegel van goddelijke goedkeuring: 'En God zag dat het goed was.' Op de zesde dag verandert de formule, als om ons erop te attenderen dat er iets van het allerhoogste belang te gebeuren staat. God zegt niet: 'Er moet ... komen.' Nee, God ontbiedt de hele goddelijke raad en zegt: 'Laten Wij mensen maken die ons evenbeeld zijn.' En zo gebeurde het.

Na deze monumentale daad, waarbij man en vrouw uit niets tot bestaan worden gebracht (*ex nihilo*; slechts door een woord van God. Merk op dat zowel de man als de vrouw op deze manier geschapen worden) luidt ook de formule waarin God zijn goedkeuring uitspreekt anders: Hij 'zag alles wat Hij geschapen had en het was *zeer* goed'.

Alles in de schepping wordt hierin omarmd. Sommige mensen hebben gedacht dat bijvoorbeeld seks niet heilig was, of eten, of muziek, of iets anders waar mensen van genieten. Zij hekelden dit als iets onaanvaardbaars, iets besmets. Maar als er iets mis was met seks, hoe zouden Adam en Eva (die in het eerste scheppingsverhaal niet bij die namen genoemd worden) volgens hen dan gehoor moeten geven aan Gods opdracht om vruchtbaar te zijn en zich te vermenigvuldigen? Toch zeker niet door elkaar alleen diep in de ogen te kijken? Alles wat God geschapen heeft, is goed. Heel goed zelfs, en wij hebben volledige vrijheid om daarvan te genieten.

De zeggenschap over heel de schepping werd in de handen van mensen gelegd. Daarom werden wij geschapen:

om Gods onderkoningen te zijn, Gods plaatsvervangers. We moesten liefhebben en heersen over de rest van de schepping zoals God zou doen. We zijn bedoeld om aandachtige zorg te besteden aan alles wat Hij heeft gemaakt. God wil dat alles tot bloei komt.

Dit legt een enorme verantwoordelijkheid bij ons neer. We moeten de natuurlijke bronnen die God voor ons welzijn ter beschikking heeft gesteld, niet verspillen en vernielen. We moeten met grote zorgvuldigheid ons mandaat uitvoeren als degenen die namens God heerschappij uitoefenen. Dit geeft ons natuurlijk nogal te denken over de manier waarop we met het milieu zijn omgesprongen en omsprongen. Bezorgdheid over de aantasting van de ozonlaag, de uitstoot van broeikasgassen, het wegsmelten van het poolijs, het zijn niet alleen politieke aangelegenheden. Wij christenen, die zeggen de Bijbel als uitgangspunt voor ons geloof te nemen, zouden deze kwesties niet als bijkomstigheden moeten beschouwen of als de stokpaardjes van mensen die door vrijwel iedereen als zonderlingen worden weggezet. Dit zijn kwesties die in ons leven een centrale plaats hebben omdat de Bijbel in ons leven een centrale plaats heeft; althans *zou* moeten hebben.

Smeltwater doet het zeeniveau stijgen. Het is bekend dat veel eilandjes 'onder water' staan, zodat ze niet langer door mensen bewoond kunnen worden. Bomen sterven vanwege het wassende zoute water. Graasmogelijkheden worden steeds

schaarser en verdwijnen, wat tot agressie in de schaaps- en geitenkudden leidt. God vraagt van ons om samen met Hem mede-scheppers te zijn, om welzijn te stimuleren, geen dood of verderf. Er hebben waarschuwingen geklonken dat het misschien nog maar een kwestie van jaren is tot de veranderingen die we met onze roekeloze uitbuiting van natuurlijke hulpbronnen hebben aangericht, onherstelbaar zijn. We moeten ons ervan bewust zijn dat we Gods ambassadeurs, Gods plaatsvervangers op deze aarde zijn. Onze hebzucht zet aan tot klakkeloze verspilling van fossiele brandstoffen, wat tot vernietiging van de ozonlaag leidt. Het was Gods bedoeling dat we in het paradijs zouden wonen. Maar we zitten door eigen toedoen in een vrije val naar de hel.

Een paar jaar geleden was ik als waarnemer aanwezig tijdens een bijeenkomst op de Wereldmilieudag in Tromsø, Noorwegen. Voor het spreekgestoelte lag een ijsblok van ongeveer anderhalve meter langzaam weg te smelten. In mijn toespraak haakte ik daarop in. De overige sprekers waren een vrouwelijke bisschop van de Lutherse kerk van IJsland en twee andere jonge vrouwen. Een van hen was afkomstig van de Pacifische eilanden, de andere uit West-Afrika.

De IJslandse bisschop vertelde dat poolberen de verdrinkingdood sterven omdat het ijs te dun is geworden om hen te dragen en ze in waterplassen ter grootte van kleine meren terecht komen. Ze vertelde over de impact van deze ontwikkeling op de levensstijl van haar landgenoten. Ze konden niet meer gaan skiën omdat ze het risico liepen door het ijs te zakken. Daardoor konden ze niet meer zo gemakkelijk

bij elkaar op bezoek komen. De nu in IJsland woonachtige vrouw uit het Pacifisch gebied vertelde dat op haar eiland de bomen afstierven omdat het zoute zeewater vaak over het eiland stroomde. Ook de vrouw uit West-Afrika deed verslag van de rampspoed in haar geboorteland. De oprukkende woestijnvorming vernietigde de weidegronden met als gevolg dat stammen die voorheen vredig naast elkaar leefden, nu op voet van oorlog met elkaar stonden vanwege de strijd om de snel slinkende hoeveelheid gras.

We zijn inmiddels een paar jaar verder. Er is geen verbetering opgetreden in de omstandigheden die ik zojuist heb geschetst, omdat wij onze verwoestende levensstijl niet radicaal hebben aangepast. We zijn eerder nog vernielzuchtiger geworden. Fossiele brandstoffen, bijvoorbeeld de zogenaamde Indiaanse reserves, worden uitputtend geëxploiteerd. De *First Nations*¹ in Canada roepen de hulp in van bezorgde burgers uit de hele wereld om een stokje te steken voor de aanleg van een enorme pijplijn waarmee olie van Canada naar de VS moet worden getransporteerd.

Verzet tegen dergelijk onverantwoord beleid is niet in de eerste plaats een politieke kwestie. Het is in wezen een religieus, moreel initiatief, dat wordt ingegeven door wat de Bijbel zegt over ons allemaal: dat we beelddragere van God zijn. We zijn zijn plaatsvervangers; we zijn ambassadeurs van een

1 *First Nations* is een etnische term die verwijst naar de inheemse volkeren in Canada die niet behoren tot de Inuit of Métis.

rechtvaardige en betrokken God, die degenen die Hij naar zijn beeld geschapen heeft een zeer speciale status toekent. Volgens een oude Joodse legende zijn de engelen, de aarts-engelen en alles wat in de schepping bestaat door een aarts-engel in de geëigende orde geplaatst. Dat deed hij door langs de mens te lopen en te verkondigen: ‘Maak ruimte voor het beeld van God.’ Zo bijzonder zijn we.

Dan zullen we nu de rode draad van dit hoofdstuk weer oppakken.

Het laatste wat je aan mensen moet geven die je wilt onderwerpen en die je wilt onderdrukken, is de Bijbel. Die is revolutionairder en feller gekant tegen onrecht en onderdrukking dan enig politiek manifest of politieke ideologie. Hoezo dat? Zoals we al hebben vastgesteld zegt de Bijbel dat iedereen – niemand uitgezonderd – is geschapen naar Gods beeld (het *Imago Dei*). Of je nu arm bent of rijk, blank of zwart, geletterd of analfabeet, vrouw of man – iedereen is uitbundig en wonderlijk geschapen naar Gods beeld.

Onze waarde is intrinsiek, is inherent aan ons mens-zijn. Onze waarde is onvervreemdbaar ingebakken in het pakket. Iedere vorm van discriminatie is gebaseerd op een of ander uiterlijk kenmerk: ras, geslacht, seksuele geaardheid, welstand. Al deze eigenschappen zijn extrinsiek. Hoe bont de schakeringen ook zijn, ze veranderen niets aan het ‘mens-schap’.